

Rozhovor s Ing. Martinem Svobodou, ředitelem Národní technické knihovny

Ing. Martin Svoboda je od roku 1997 ředitelem Státní technické knihovny (nyní Národní technické knihovny). Dlouhodobě je propagátorem zavádění mezinárodních standardů a kooperace v knihovním prostředí. Osobní webové stránky:

<http://www.techlib.cz/cs/kontakty/stranky-zamestnancu-ntk/martin-svoboda/>.

9. 9. 2009 byla v Praze v areálu vysokých škol v Dejvicích slavnostně otevřena nová budova Národní technické knihovny. Do ní se přesunula bývalá Státní technická knihovna z prostor v historickém Klementinu, dále nově vzniklá Ústřední knihovna ČVUT a část fondu Ústřední knihovny VŠCHT. Vedle těchto institucí, zastoupených v samotné knihovně, sídlí v budově také pobočka Městské knihovny v Praze, obchod s elektronikou, výpočetní technikou a příslušenstvím, brzy otevře společné knihkupectví ČVUT a VŠCHT a pak je tu také kavárna Café Technika.

S ředitelem knihovny jsme si povídaly o tom, co tato nová instituce a budova znamená pro české veřejné i univerzitní knihovnictví, jaké změny se s otevřením knihovny udály a jaké novinky ještě můžeme očekávat.

Jaký je hlavní rozdíl mezi STK a NTK?

Je to zcela jiné, je to sice také knihovna, ale je to knihovna hodně rozdílná. Největší rozdíl je v tom, že je to knihovna jiné generace a jiného paradigmatu vztahu čtenáře a knihy. Samozřejmě knihy stále půjčujeme, ale dnes to není to jediné, co knihovna dělá. Jsme hlavně veřejným prostorem, kde se mohou lidé setkávat a pracovat a při té příležitosti si i půjčit nějakou knížku.

Technicky je rozdíl v tom, že máme asi desetkrát více studijních míst a desetkrát více čtverečních metrů plochy. Zatím nevíme, zda je uživatelů také desetkrát víc, ale rozhodně jich přibýlo a myslím, že toto číslo se bude i nadále vyvíjet. V některých dnech jsme v knihovně zaznamenali i 2500 tisíc lidí za den.

V Klementinu nebylo možné mít tolik fondů ve volném výběru. Naše kapacita je 600 tisíc míst na regálech a z toho reálně využitelných do 500. V současnosti máme zaplněno něco přes 300 tisíc, takže se pohybujeme někde okolo poloviny. Když se podíváte na regály, můžete si všimnout, že je tam dost volno. Je to dané i tím, že připravit fond na to, aby si ho lidé mohli samoobslužně najít, není úplně jednoduché. I to je jeden z velkých rozdílů. Zvolili jsme stavění podle kódu Kongresové knihovny, protože se s ním studenti, zejména technických oborů, často setkávají při výjezdech do zahraničí (USA, Skandinávie). Knihu najdou tam i zde na stejném místě.

To je, myslím, to podstatné z hlediska čtenáře. Nicméně kromě toho zde najdete i hospodu, pobočku Městské knihovny, je tady výborně vybavený konferenční sál, který může sloužit i jako biograf i pro další projekce, prezentace nebo diskuse. Je zde i výstavní sál, který umožňuje třeba výstavu klauzurních prací studentů architektury nebo výstavu scénografických návrhů z Národního divadla. Dobře využitelný je i vnitřní prostor parteru, který byl od počátku plánován jako náměstí a kde je možné třeba i pořádat výstavy. To je něco naprosto jiného než prostory, které jsme měli v Klementinu.

Hodně se toho změnilo i pro zaměstnance. Na rozdíl od Klementina je tady téměř celé vedení na jednom patře a stejně tak i zpracovatelská linka. Všichni na sebe vidí a mohou spolu lépe komunikovat. V důsledku toho se trochu změnil i omládl personál. Někteří lidé se cítili svázaní s Klementinem a sem už nepřišli, ale zas na druhou stranu i mnoho ze „starých“ zaměstnanců se zde cítí dobře a pochvalují si novou budovu.

Jaký byl profil uživatele STK a změnil se výrazně v NTK?

Profil uživatele se nezměnil, stále je to student, výzkumník, všeobecně zájemce o technické obory počínaje architekturou a konče lékařskou přístrojovou technikou nebo scénografií. Změnilo se procentuální rozložení – v Klementinu jsme měli více než dvě třetiny studentů převážně z ČVUT a dále z VŠCHT, VŠE a z ČZU. Nová budova je ale umístěna přímo mezi vysokoškolskými budovami, a tak z logiky věci vyplývá, že studentů je nyní skoro 90 %. Technická veřejnost na počet neubyla, ale studentů přibýlo. Během prvního měsíce jsme registrovali zhruba 4000 nových uživatelů, nebo, jak dnes říkáme, zákazníků. Studenti se přijdou mezi přednáškami ohřát do knihovny, protože je tady zadarmo wi-fi, je tu dost místa, jsou tu pohodlné židle, mají tu automaty na občerstvení a příjemné prostředí.

Což je krásné, protože ve většině knihoven nedovolují přinést si do prostoru jídlo a pití...

Podle mého názoru to architekti dobře vymysleli, protože automaty jsou na rohu ochozu a tiše se přepokládá, že si jídlo a pití lidé nebudou nosit přes celý prostor ke stolům. Konec konců, když si čtenář půjčí knížky domů, nemáte vůbec žádnou kontrolu, jestli nad nimi nesnídá nebo nevečeří. Každopádně se ke mně zatím nedoneslo, že by toto uspořádání způsobovalo jakékoli problémy.

Předpokládám, že jste výrazný nárůst zákazníků z řad studentů očekávali, byly i nové služby knihovny vzhledem k tomu nějak koncipovány?

Myslím, že v jedné věci jsme trochu zaskočení. Tušili jsme, že běžné služby, jako asistované výpůjčky, budou zejména ze začátku potřeba, ale nepředpokládali jsme, že nám výrazně naroste počet požadavků na rešeršní služby. Diplomanti, doktorandi i odborní asistenti si zadávají vypracování rešerší. V posledních letech jsme v Klementinu zpracovávali do deseti rešerší za rok, zde to je dvacet za dva měsíce.

Má NTK co říci studentům humanitních oborů?

Je pravda, že jsme technická knihovna, ale rozhodně máme suroviny například pro ty, kdo studují vývoj kultury – jsou tu informace nejen o tom, jak se postaví most, ale i o tom, jaké mosty se stavěly v Anglii na přelomu 19. a 20. století, jaké se stavěly v Rakousku-Uhersku,

jak se vyvíjela společnost. Jsou zde i zdroje pro umělecké obory – zmínil jsem už scénografii, ale patří sem nepochybně i architektura, která je na pomezí umění a techniky.

Určitě zde najdou zdroje i lingvistické obory, a to zejména z pohledu textového korpusu různých technických oborů a historických dob. Zajímavým příkladem toho, co knihovna lingvistům a všeobecně lidem zabývajícím se strukturou jazyka poskytuje, je korpus, nad kterým mohou bádát. Víím, že v začátcích využívání elektronických časopisů okolo roku 2000 jsme měli trochu problém s vydavatelem Springer, který přišel na to, že uživatelé stahují obrovské objemy textů z elektronických časopisů. Hrozily nám sankce, ale pak se přišlo na to, že studenti potřebovali technické texty pro jazykovou analýzu, což už vydavateli nevadilo. Takže i v tomto smyslu můžeme studentům humanitních oborů poskytnout surovinu pro výzkum.

Máte představu, kolik procent studentů humanitních oborů sem chodí?

Nemáme zatím přesné statistiky, ale víím, že jednou večer jsem si povídal se studentem Fakulty humanitních studií, který tu byl, protože je tu teplo a je tu internet. Takže ze zcela prozaických důvodů si sem cestu najdou. Bohužel, podobné informace asi nikdy přesně zmapované mít nebudeme, protože jen u studentů ČVUT a VŠCHT dokážeme rozlišit, ze které vysoké školy a fakulty student je, ale u ostatních, kteří se u nás registrují, z principu zákona o ochraně osobních údajů nemáme právo požadovat informaci o tom, kde a co přesně studují. Snažíme se sice tyto informace zjistit, ale statistika rozhodně nikdy nebude zcela přesná.

V čem spočívá unikátnost nové budovy?

Budova je unikátní technicky a z pohledu ohleduplnosti vůči životnímu prostředí. Je energeticky velice málo náročná. Například instalované vytápěcí systémy využíváme s výjimkou některých místností v administrativě pouze minimálně, protože veřejný prostor se dostatečně vyhřeje energií produkovanou lidmi, počítači a osvětlením.

Unikátní je knihovna i v tom, že tady není klimatizace. Je pouze v serverovnách a rozvodnách počítačové sítě. Měla zde být i klimatizovaná místnost pro trezor historického fondu, ale to je jedna z věcí, které se úplně nepovedly. V současné době je historický fond přestěhován do suterénního skladu, kde má ideální prostředí – stálou teplotu 18 stupňů a vlhkost 50 %. Nahoře bychom mu museli vhodné podmínky draze vytvářet.

Jedinečné také je, že prostory jsou – a to bylo záměrem od samého počátku – volné, flexibilní a přestavitelné. V roce 2000, kdy se plán vytvářel, jsme neměli představu, jak budou vypadat knihovny v roce 2010 nebo třeba v roce 2050. Proto byla použita nosná konstrukce se sloupy v základním rastru patnáct na patnáct metrů, takže prostor je volný, prázdný a je rozčleněný jen volnými příčkami, které se snadno dají změnit. To si vyžádalo použití křížem předpínané betonové stropní desky a má to samozřejmě důsledky i pro větrání, většina místností není zavřená do stropu, aby byla možná přirozená cirkulace vzduchu.

Budova by měla být velice ekologická. Čísla zatím nejsou příliš reprezentativní, protože celý systém ladíme. Máme za sebou teprve první zimu a uvidíme, jak to půjde dál, ale zdá se, že na vytápění spotřebujeme méně, než jsme předpokládali.

Zajímavá věc je, že máme zelenou střechu – teď je spíš bílá – je osázená skalničkami, které jsou nenáročné na údržbu a snesou sucho i vodu. Střecha funguje jako retenční, tedy když hodně prší, zadržuje vodu. Původně po nás vodohospodáři vzhledem k ploše střechy vyžadovali, abychom vybudovali jímku, kde se voda bude zadržovat, aby nepřetížila kanalizaci. Projektanti to vyřešili tak, že střecha vodu zadrží pomocí vrstvy zeminy, která ji nasákne, a voda pomalu odtéká, odpařuje se nebo je využita rostlinami. Tím jsme si ušetřili peníze na budování podzemních vodohospodářských zařízení. Více podrobností najdete v publikovaných technických článcích.

Jaké unikátní (v rámci českého knihovnictví) služby NTK poskytuje?

Některé unikátní věci jsou starší. Již dlouho máme VPK (Virtuální polytechnická knihovna – pozn. red.), teď jsme se připojili ke službě EOD (eBooks on Demand – pozn. red.). Jsme největší vyjednávač licencí pro elektronické zdroje mezi českými knihovnami.

Jsme unikátní třeba i tím, že máme místnost pro první pomoc a přebalovací stoly pro miminka na dámských i pánských toaletách.

Jsou zde i samoobslužné výpůjční přístroje a přístroje pro vrácení knížek, máme i box pro vrácení knih mimo provozní dobu. V českém prostředí je zřejmě unikátní skutečnost, že celý fond ve volném výběru je očipován RFID čipy a půjčování je samoobslužné. Stejně tak i vrácení – stačí v parteru dát knihu do stroje, který si přečte její údaje, zařadí ji automaticky do příslušného koše podle podlaží nebo jako knihu rezervovanou. Podobné systémy jsou ale v zahraničí poměrně časté.

Unikátní je i to, že nemáme žádný dopravníkový systém. Pohyb fondu mezi suterénním skladem a horními patry je malý, navíc všechna literatura publikovaná po roce 1950 je po vrácení očipována, opatřena kódem Kongresové knihovny a umístěna ve volném výběru. Přes 90 % výpůjček je právě z volného výběru. Dopravníkový systém by se tedy nevyplatil.

Z pohledu ředitele NTK – jak nahlížíte na situaci knihoven UK?

Moje informace o stavu knihoven UK jsou jenom fragmentární, takže jde spíš o dojmy. Někdy v roce 1992 nebo 1993 jsme s Rudolfem Vlasákem (ÚISK) psali projekt ústřední knihovny Univerzity Karlovy a vypadá to, že přes mnohé nově upravené knihovny je ústřední knihovna stále jen na papíře. Je pravda, že třeba Oxford kromě Bodleiany také nemá ústřední knihovnu a knihovny jsou roztroušeny po jednotlivých kolejích. Tady je to podobné. Univerzita Karlova je tak roztroušena po Praze, že by asi nebylo praktické ji někde soustředit. Navíc některé z knihoven UK, které znám, fungují velice dobře. Ale myslím si, že něco silného, co by působilo jako integrátor, by si největší česká univerzita, která je mezi dvěma sty nejlepšími na světě, zasloužila.

Pro univerzity je současná spolupráce s Národní knihovnou výhodná. Knihovníci své služby poskytují, aniž by jim za to fakulty nebo univerzita jakkoli platily. Ze svého účinkování v NK pamatují, že Národní knihovna nakupuje ve větších počtech třeba drahé lékařské atlasy, a to kvůli studentům lékařských fakult. Tato situace postrádá logiku a bylo by více než záhodno, aby došlo k nějakému řešení. Univerzita občas argumentuje tím, že ji minulý režim připravil o

knihovnu, což není pravda, protože ji zrekvírovala už Marie Terezie v roce 1777. Myslím, že určité řešení by se dalo najít a že by bylo možné, aby Národní knihovna fungovala více jako univerzitní knihovna, ale to by do toho univerzita musela být ochotná vložit peníze, protože bez peněz není možné nic zásadně ovlivňovat.

Která z nových služeb NTK je nejvyužívanější?

Už jsem zmiňoval, jak nás zaskočil zvýšený zájem o rešeršní služby. Oddělení, které se jimi zabývá, tento objem práce špatně stíhá, takže musíme přeskupovat síly. Jinak vám neumím přesně odpovědět. Zjevně nejvyužívanější je, že je tady teplo a wi-fi a že je tady pohodlně.

Další věc, o které nám mnozí říkali, že není rozumná a nebude fungovat, je noční studovna. Ta funguje perfektně. Předevčím jsem odcházel ve dvanáct hodin a ve studovně sedělo patnáct lidí. Slyšel jsem, že ve čtyři hodiny odpoledne na Štědrý den tu seděli dva lidé. Zdá se tedy, že sloužíme jako záchrana pro ty, kdo by se jinak v danou dobu k dokumentům nemohli dostat.

Další oblíbenou službou je kavárna. Máme dobrého nájemce, který vaří dobrou kávu a velice slušné obědy za lidovou cenu.

Co je největší vada NTK?

Myslím, že velké chyby se nám nepříhody, ale drobností, které by bývaly mohly být vymyšleny a udělány lépe, je dost; některé z nich se napravit dají a jiné ne.

Už jsem mluvil o trezoru historického fondu. Tam došlo k nedorozumění s projektantem. Teplota a vlhkost tam rychle kolísaly a bylo příliš sucho, přestože zadání bylo jednoznačné – není nutné, aby místnost byla zcela klimatizována, ale je nutné, aby se teploty prudce neměnily. To se bohužel nepovedlo a nyní to řešíme drobnou úpravou. Historické fondy se přestěhují dolů do podzemního podlaží a místnost, která měla původně sloužit jako trezor, bude přidána k badatelně. V badatelně pak vytvoříme vyrovnávací skříň pro knihy, které jsou připraveny pro badatele a jsou zde deponovány, než se vrátí dolů do skladu.

Další věc, která se nepovedla hlavně proto, že se řešila na poslední chvíli, jsou turnikety u vstupu. Původně jsme chtěli otevřenou knihovnu, ale turnikety vyžadovaly naše spolupracující vysoké školy.

Na poslední chvíli se řešila i distribuce průkazů. Nakonec jsme zřídili provizorní registrační místo, které není ideální. To jsme se na základě zkušeností z provozu rozhodli také předělat. Registrační místo přestěhujeme dovnitř knihovního prostoru za turniket naproti konzultačnímu pultu. Vstup bude možný nejen na kartu, ale i na lístek s čárovým kódem – obdobně jako v bance. Tím se vyřeší i problém se vstupem pro hosty, kteří se chtějí přijít na knihovnu jen podívat. V současnosti si musí oproti záloze vypůjčit kartu, ale do budoucna bude možné i na pouhou návštěvu využít lístek s čárovým kódem.

Principiálně největší vada je, že nejsme knihovna integrovaná s knihovnou ČVUT a VŠCHT, ale to je ještě běh na dlouhou trať. Prozatím tato situace není vedením ani jedné ze škol pocíťována jako něco dramatického.

Co je nyní vaše nejvyšší priorita (jako NTK)?

Prioritou je samozřejmě udržet rozumné financování knihovny. I když na to, jak se zvětšil náš prostor – v podstatě jsme zesateronásobili počet studijních míst –, nejsou náklady na provoz oproti prostorám v Klementinu tolik zvýšené. Výrazně se nám zlepšil poměr cena/výkon.

Dále je to samozřejmě zajištění pozice NTK v dlouhém běhu, do čehož samozřejmě patří synergický vývoj s vysokoškolskými knihovnami, které jsou zde s námi. Něco už se nám daří – například spolupráce s novou Fakultou informačních technologií ČVUT, která téměř tři dny v týdnu využívá konferenční přednáškový sál a jednu počítačovou učebnu. To je dobře, protože to bylo účelem těchto zařízení. Věřím, že studenti, kteří si sem teď zvyknou chodit už od prvního ročníku, už u nás zůstanou.

Každopádně bychom rádi udrželi současnou pozici knihovny, kterou potvrzuje i řada cen, které jsme teď jako čerstvá novostavba dostali. Byli jsme oceněni jako absolutní vítěz v anketě Nejlepší design roku 2009 Akademie designu ([Czech Grand Design](#)) a v kategorii „grafický designér roku“ v téže anketě. V soutěži Stavba roku 2009 obdržela NTK dvě ceny – Cenu primátora hl. m. Prahy za kulturní zaměření a důslednou energetickou úspornost a Cenu Státního fondu životního prostředí ČR za energeticky nenáročný management a propracovanou „building identity“. A konečně jsme obdrželi ocenění Klubu za starou Prahu pro nejlepší novostavbu v historickém prostředí za rok 2009.
